

Patriarch Kirill en Christelijk nationalisme

John A. Dick*

Op Goede Vrijdag werd ik weer getroffen door de duistere samenwerking tussen autoritaire heersers en religieuze leiders tijdens het leven van Jezus. En ik begon ook na te denken over de duistere politieke en godsdienstige samenwerking die tegenwoordig zo duidelijk is in verschillende landen. Christelijk nationalisme is een virus dat is uitgebroken in veel landen, in Brazilië, Kroatië, Hongarije, Rusland, Polen en de Verenigde Staten, waar de campagnestrategie van de vorige president, toen en nu, altijd het omarmen van het christelijk nationalisme is geweest, naast zoveel mogelijk leugens verspreiden.

Mijn onmiddellijke zorg vandaag de dag betreft natuurlijk de oorlog in Oekraïne. De huidige oorlog tussen Rusland en Oekraïne heeft een dimensie van christelijk nationalisme die absoluut niet over het hoofd moet worden gezien.

Op de maandag na Pasen (voor orthodoxe christenen de maandag na de orthodoxe Palmzondag) preeste de politieke wetenschapper en lid van de Russische Doema, Vyacheslav Nikonov (⁰1956) de Russische oorlog in Oekraïne.

‘In feite’, zei Nikonov, ‘belichamen wij [Russen] de goede krachten in de tegenwoordige wereld want deze strijd is metafysisch... We staan aan de goede kant tegenover de krachten van het absolute kwaad... Het is een heilige oorlog die we voeren en we moeten winnen en we zullen winnen, want onze strijd is redelijk. We hebben geen andere keuze. Onze zaak is niet alleen redelijk. Onze zaak is rechtvaardig. En de overwinning is zeker aan ons.’

Een historisch perspectief

De geschiedenis helpt ons, de huidige gebeurtenissen in Rusland en de Oekraïne te begrijpen. Rond 980 werden de politieke leiders in het gebied dat nu Oekraïne is, door orthodoxe christenen uit Constantinopel bekeerd tot het christendom. Het gebied rond Kiev werd het hart van het orthodoxe christendom in Oost-Europa. Dat zou ongeveer vijfhonderd jaar later veranderen.

In 1448 werd de Russisch Orthodoxe Kerk in Moskou in feite onafhankelijk van het patriarchaat in Constantinopel, en vijf jaar later viel Constantinopel in handen van de Ottomanen. De Haga Sofia (gebouwd in 537), de kathedraal van de patriarch in de keizerlijke hoofdstad Constantinopel, werd een moskee. Vervolgens begonnen het Grootvorstendom Moskou en de Russisch Orthodoxe Kerk Moskou te zien als de rechtmatige opvolger van Constantinopel.

De Patriarch van Moskou werd het hoofd van de Russisch Orthodoxe Kerk en alle orthodoxe kerken in Oekraïne kwamen onder het gezag van het patriarchaat van Moskou.

Na de Russische Revolutie van oktober 1917 werd in 1922 een communistische staat gevestigd, de Unie van Socialistische Sovjetrepublieken (USSR). Een belangrijk doel in de USSR was het afschaffen van de bestaande godsdiensten, om een staats-atheïsme te vestigen.

Na het communisme

Na de ineenstorting van de USSR in de jaren van 1988 tot 1991 begon de Russisch Orthodoxe Kerk haar religieuze en nationale identiteit opnieuw te overdenken. Alexy (1929-2008), de bisschop van Leningrad, werd Patriarch Alexy II van Moskou in 1990, en gaf leiding aan een verrassend snelle terugkeer van het orthodoxe christendom in de Russische samenleving, na zeventig jaar onderdrukking. Aan het eind van de periode van Alexy, in 2008, waren rond de 15000 kerken heropend of nieuw gebouwd.

Patriarch Kirill

Dit belangrijke herstel en heropbouw van de Russisch Orthodoxe Kerk ging verder onder de opvolger van Alexy, Vladimir Mikhailovich Goendyayev (°1946), tegenwoordig bekend als Patriarch Kirill (Cyril). In 2016, onder Kirill, had de kerk 174 bisdommen, 361 bisschoppen, en 34.764 parochies die werden bediend door 39.800 clerici. Er waren 926 kloosters, en dertig theologieopleidingen.

Dankzij Patriarch Kirill heeft de Russisch Orthodoxe Kerk hard gewerkt aan het opvullen van het maatschappelijke en ideologische vacuüm dat overbleef na de ineenstorting van het communisme, door een sterke speler te worden in de nationale godsdienstige en politieke macht. Onder Patriarch Kirill heeft de Russisch Orthodoxe Kerk sterke banden met het Kremlin gevestigd. Kirill geniet de persoonlijke bescherming van president Vladimir Poetin (°1952). Kirill beval Poetin aan bij de verkiezingen in 2012, en noemt zijn presidentschap een 'wonder Gods'. Momenteel benadrukt hij dat het Rusland van Poetin de Antichrist bestrijdt.

Toen Rusland in 2014 de Krim binnenviel, gebeurde er echter iets dat Vladimir Poetin zich niet kon voorstellen, iets dat hem en Patriarch Kirill niet beviel. Een grote groep orthodoxe kerken in Oekraïne vormde de Orthodoxe Kerk van Oekraïne, die beweerde volledig onafhankelijk van de Patriarch van Moskou te zijn. Dit aspect van de geschiedenis na de invasie van de Krim is belangrijk want het heeft bijgedragen aan hoe Poetin de identiteit van Rusland en zijn rol in de wereld ziet.

Moedertje Rusland

Vladimir Poetin wil graag de glorie en de grenzen van 'Moedertje Rusland' hersteld zien, en beweert krachtig dat hij de 'christelijke beschaving' beschermt tegen de wereldse decadentie van het Westen. Tussen 1981 en 2000 werden de Romanovs, de laatste keizerlijke familie van Rusland, gecanoniseerd als Russisch Orthodoxe heiligen: tsaar Nicolaas II, zijn echtgenote tsarina Alexandra, en hun vijf kinderen Olga, Tatiana, Maria, Anastasia, en Alexei. Voor Poetin is zijn verbond met de Russisch Orthodoxe Kerk van groot belang met het oog op zijn doelen. Net als eerdere Russische tsaren, zou Poetin Moskou graag zien als het centrum van een politiek en militair rijk, dat wordt gezegend door de Russisch Orthodoxe Kerk. Dit is een belangrijk element in zijn Russische christelijk nationalisme. Hiervoor heeft Poetin in Oekraïne een Orthodoxe Kerk nodig die hij kan beheersen.

Aan het begin van Poetins oorlog met Oekraïne gaf Patriarch Kirill een preek, waarin hij de van God gegeven eenheid tussen Rusland en Oekraïne benadrukte. Tijdens een preek op 6 maart 2022 beklemtoonde hij: 'Er staat veel meer op het spel dan de bevrijding van de onderdrukte Russen... De redding van de mensheid. De mensen zijn zwak, en volgen de wet van God niet meer. Zij horen zijn Woord en zijn Evangelie niet meer. Zij zijn blind voor het Licht van Christus'.

In wekelijkse preken op de Russische televisie stelt Kirill de oorlog in Oekraïne geregeld voor als een apocalyptische strijd tegen kwade krachten die 'de van God gegeven eenheid van het Heilige

Rusland' proberen te vernietigen. In maart van dit jaar wees hij erop dat het 'Gods waarheid' was dat de volkeren van Rusland, Oekraïne en Belarus een gezamenlijk spiritueel en nationaal erfgoed delen, en verenigd zouden moeten zijn als één volk – een onmiddellijke echo van de verdediging van de oorlog door Vladimir Poetin.

Gods waarheid

Kirill heeft vaak gezegd dat de toekomst van de menselijke beschaving in het geding is, terwijl hij woedende tirades begint tegen de rechten van homoseksuelen, die hij vaak heeft beschreven als een grote zonde tegen God en 'een duidelijke ontkenning van God en zijn Waarheid'.

Kirill is een ingewikkelde figuur in de Russische politiek. Hij is slim, charismatisch, en ambitieus in zijn optreden. Hij is vaak in verband gebracht met de KGB, de belangrijkste veiligheidsdienst van de vroegere Sovjet-Unie. Kirill ontketende een kortstondig schandaal, een paar jaar nadat hij Patriarch was geworden, toen hij werd gefotografeerd terwijl hij een Breguet horloge van \$ 30 000 droeg. Dat werd later gemakshalve van de officiële foto weggeretoucheerd door zijn orthodoxe aanhangers. Hij en Poetin zijn al lang bondgenoten. Poetin heeft beweerd dat de vader van Kirill, die priester was in Leningrad (nu St. Petersburg), hem in 1952 in het geheim heeft gedoopt, op verzoek van zijn moeder. Poetin en Kirill verschijnen geregeld samen in het openbaar, bij Paasvieringen, bezoeken aan kloosters, of reizend naar bedevaartsplaatsen.

De oprechtheid van Poetins geloofsovertuiging wordt krachtig ontkend door Sergei Poegachev (^o1963), een Russisch Orthodoxe christen en voormalige vertrouweling van Poetin. Niettemin, de laatste jaren heeft Poetin zijn eigen godsdienstigheid in toenemende mate onder de aandacht gebracht, een zilveren kruis om zijn hals dragend, iconen kussend, en, heel bekend geworden, door zich onder te dompelen in het ijskoude water van een meer, voor de televisiecamera's. Dit ijsbad was een onbeschaamd vertoon van mannelijkheid en christelijk orthodox ritueel bij gelegenheid van het feest van Driekoningen. Poetin ziet het herbouwen van een christendom vanuit Moskou als zijn spirituele lotsbestemming. In een toespraak uit februari 2022 benadrukte hij: 'Oekraïne is een onvervreemdbaar deel van onze eigen geschiedenis, cultuur, en spirituele ruimte'.

De Russische orthodoxie ziet zichzelf al eeuwen als de hoeder van 'het ware geloof', in tegenstelling tot het westerse katholicisme en protestantisme. Moskou is, volgens de Russische orthodoxie vandaag de dag, het derde Rome, na het tweede – Constantinopel – en het eerste – het keizerlijke Rome –.

Het militarisme zegenen

De geschiedenis zal zich zeker de belangrijke rol van de Russisch Orthodoxe kerk blijven heugen in de opkomst van het Russische militarisme, en het bereiden van de weg voor de invasie van Oekraïne door Vladimir Poetin. Al in augustus 2009 bood Kirill de bemanning van een nucleaire onderzeeër een icoon van de Maagd Maria aan op de Russische scheepswerf in Severodvinsk. Het Russische leger, zei Kirill, 'moet worden versterkt door traditionele orthodox christelijke waarden. [...] Dan hebben we iets om te verdedigen met onze raketten'.

Poetin en Kirill delen nationalistische ideologische waarden die, in hun ogen, de oorlog in Oekraïne rechtvaardigen. Hoewel zij beweren christenen te zijn, spreken zij nooit over christelijke waarden. Nooit over de christelijke ethiek en het bombarderen van ziekenhuizen, van woonflats en scholen, en

over het berekenende misbruik van en de moord op Oekraïense burgers. De geschiedenis zal nooit vastleggen dat een van beiden zegt: 'Zie hoe christenen van elkaar houden'.

In een land waar bijna driekwart van de bevolking zich beschouwt als orthodoxe christen, draait Poetins samenwerking met Patriarch Kirill en met de Russisch Orthodoxe kerk alleen om het versterken van de macht van en landelijke steun aan Poetin.

Merkwaardig genoeg, bracht de Russisch Orthodoxe Metropoliet Hilarion van de Verenigde Staten tijdens de Russische invasie in Oekraïne een verklaring uit, waarin hij zijn gelovigen opriep 'af te zien van overmatig televisiekijken, het volgen van krantenverslagen of het internet' en 'hun hart te sluiten voor de gevoelens die worden opgestookt door de massa media'. In zijn verklaring gebruikte hij de term Oekraïense gebieden in plaats van Oekraïne, duidelijk een opzettelijke ontkenning van de onafhankelijkheid van Oekraïne. Hilarion werd in 1948 in Canada geboren, en is een bisschop van de Russische Orthodoxe Kerk buiten Rusland, en Metropoliet van Oost-Amerika en New York. Hij heeft nauwe banden met het Kremlin, en vriendschapsbanden met Vladimir Poetin.

De Orthodoxe kerk onder Kirill heeft, in samenwerking met Vladimir Poetin, hard gewerkt aan het herinvoeren van 'traditionele waarden'. Belangrijk onder deze 'traditionele waarden' zijn homofobie en antifeminisme, met een sterke nadruk op de rol van vrouwen als 'broedsters'. In een interview, een jaar nadat Poetin president was geworden, zei Kirill dat het feminisme een 'erg gevaarlijk' verschijnsel is dat Rusland zou kunnen vernietigen. 'Ik beschouw dit verschijnsel genaamd feminisme als erg gevaarlijk, want feministische organisaties roepen de pseudo-vrijheid uit van vrouwen, die zich op de eerste plaats moet voordoen buiten het huwelijk en buiten het gezin', aldus Patriarch Kirill, volgens het onafhankelijke Russische persbureau Interfax.

Poetins aanhangers beweren dat hij een christelijke nationalist is die, zoals werd onthuld in zijn autobiografie, een orthodox doopkruis onder zijn overhemd draagt, een aandenken van zijn moeder die in 1998 overleed. Door velen onder religieus rechts in de Verenigde Staten wordt Poetin nog altijd bewonderd als een autoritaire verdediger van een christelijke beschaving tegen het secularisme en vooral tegen de Islam. Maar is het waarlijk christelijk? En is het echt beschaving?

Misschien wel het meest opmerkelijke hedendaagse monument van het Russische christelijk nationalisme is de Overwinningskerk in Moskou, in 2020 gebouwd door het Russische ministerie van Defensie. Het is de op twee na grootste Orthodoxe kerk in Rusland, en werd bedacht na de bezetting van de Krim. De Russische wapenfabrikant Kalashnikov schonk een miljoen bakstenen aan het project. Fresco's in de kerk verheerlijken het karakter van Russische strijders vanaf middeleeuwse oorlogen tot hedendaagse conflicten. Het is een uiterst grove verheerlijking van militaire macht. Een afbeelding van Christus toont zelfs hem als een strijder, een zwaard hanterend. Glas-in-lood mozaïeken laten de gezichten van vooraanstaande militaire leiders van het keizerlijke Russische leger zien.

Het Russische christelijk nationalisme is verankerd in een onzalig verbond van vervalst christendom en onrechtmatige politieke macht. Het is niet slechts gevaarlijk. Het is kwaadaardig.

(vertaling: Herman Simissen)

<https://strentijdschrift.be/christelijk-nationalisme/>